

tavaa olisi kuitenkin nähdä esimerkiksi etnografisen tutkimuksen kautta, miten vaikkapa juuri akateemiset työläiset arkisissa työaskareissaan kielten välillä navigoivat ja millaista mahdollista systema-

tiikkaa ja myös valta-asetelmia liittyy erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin.

PEKKA PÄLLI
etunimi.sukunimi@aalto.fi

Kielipoliittista keskustelua

Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.): *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipoliittikkaan.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160 & Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1262. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010. 439 + ii s. ISBN 978-952-222-170-4.

Hanna Lappalaisen, Marja-Leena Sorjosen ja Maria Vilkunan toimittama *Kielellä on merkitystä: Näkökulmia kielipoliittikkaan* antaa lukijalleen tuoretta ja monipuolista tietoa kielipoliitikasta ja sen vaikutuksesta arkielämäämme. Toimittajien mukaan se on tarkoitettu sekä oppi-että tietokirjaksi niin opettajien, yhteiskunnallisten vaikuttajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden kuin kaikkien muidenkin kielestä ja kielipoliitikasta kiinnostuneiden kansalaisten käyttöön. Kirjan tavoitteena on kansalaisten kielipoliittisen tietoisuuden lisääminen ja huomion kiinnittäminen niihin joskus tahattomiinkin tapoihin, joita kielellisiin käytänteisiin vaikuttamisessa käytetään.

Teos koostuu yhteensä 14 artikkelista, jotka on jaettu aiheittain viiteen eri

jaksoon. Artikkelien kirjoittajat pohtivat muun muassa seuraavia kysymyksiä: Vaatiiko tiede englannin käyttöä? Miten yritysten kielipoliittikka käy ilmi? Mihin kielenhuollon normit perustuvat ja millaisia seurauksia normittamisella voi olla? Kirjan jaksot muodostavat jatkumon siten, että ne alkavat tietoisimmasta kielipoliitikasta ja päätyvät implisiittisiin kysymyksiin.

Kirjan artikkelit ovat keskenään erityyppisiä, eikä niitä kaikkia ole tässä mahdollista tarkastella kovin yksityiskohtaisesti. Siitä syystä pyrin luomaan kokonaisuuden yleiskuvan ja tuomaan lisää näkökulmia siinä avattuun keskusteluun.

Naapurimaittemme kielipoliittiset linjaukset

Kirjan ensimmäinen jakso tarkastelee kielipoliittikkaa Pohjoismaissa ja Baltiassa. Marika Tandefeltin, Anneli Sarhimaan ja Karl Pajusalun artikkelit tuovat laajempaa perspektiiviä siihen kielipoliittiseen keskusteluun, jota Suomessa on viime vuosina käyty ja käydään edelleen.

Pohjoismaissa on ilmestynyt kaikkiaan yhdeksän kielipoliittista toiminta-

ohjelmaa vuosina 1997–2009. Niistä Tandefelt on valinnut käsiteltäväksi Ruotsin, Tanskan ja Norjan ohjelmat, sillä hän katsoo niiden olevan merkityksellisimpiä Suomen kannalta. Ohjelmien laatimisen motiivit ovat erilaisia eri Pohjoismaissa, mutta yhteinen piirre on se, että jokaisessa maassa on pohdittu englannin vai- kutusta omaan kieleen.

Sarhimaa ja Pajusalu pureutuvat Baltian kielipoliittisiin kysymyksiin. Sarhi- maan laaja artikkeli tiivistää aluksi Bal- tian maiden historian ja jatkaa esittele- mällä alueen kielipoliitiikan vaiheita kan- sallisromantiikan kaudelta euroaikaan.

Pajusalu puolestaan esittelee etelävi- ron kielen elvyttämistä 1980-luvun lo- pulta nykypäiviin saakka. Unescon mu- kaan vuonna 2009 maailman yli 6 000 kielestä noin 2 500 voitiin luokitella uhanalaiseksi. Yksi niistä on eteläviro, jolla ei ole virallisen kielen asemaa ja jota ei ole perinteisesti pidetty kielenä vaan murteena.

Kielipoliitiikan ilmeneminen yhteiskunnan eri aloilla

Kirjan toisen jakson artikkeleissa käsi- tellään kielipoliitiikkaa tieteessä, yritys- maailmassa ja julkishallinnossa. Jakson aloittava Pirjo Hiidenmaan artikkeli tie- teen monista kielistä herättää suomeksi kirjoittavassa tutkija-lukijassa monenlai- sia ajatuksia ja tunteita harmistumisesta yksimielisyyteen ja taistelutahtoon. Hiidenmaa nostaa esiin sen, kuinka Suomen Akatemia ohjailee päätöksillään ja toi- millaan kielivalintoja, vaikka sillä ei ole- kaan julkilausuttua kielipoliitiikkaa. Ar- tikkelissa tarkastellaan myös englannin kieltä ja sen käyttöä toisaalta edistämässä tieteellistä toimintaa ja toisaalta kaventa- massa sitä.

Helena Kangasharju, Rebecca Piek- kari ja Risto Sääntti käsittelevät artikkelis- saan yritysten kielipoliitiikkaa, jota vielä toistaiseksi ei ole tutkittu paljon. Heidän mukaansa monikansallisten yritysten kie- lipoliittisista linjauksista ei olla läheskään aina tietoisia, vaikka kaikki yritykset jou- tuvat tekemään kielivalintoja ja antamaan niistä ohjeita. Kirjoittajat ehdottavatkin, että kielitietoisuuden lisäämiseen yrityk- sissä kannattaisi panostaa. Artikkelissa esitetään myös suosituksia yritysten käy- tännön kielipoliitiikan laatimiseen.

Jakson kolmannessa artikkelissa Ulla Tiirilä valottaa kieleen ja kielenkäyttöön liittyviä lakeja ja kielenkäyttöä ohjaavia säädöksiä mutta myös tahatonta kie- lipoliitiikkaa, jota esiintyy paljon esimer- kiksi sosiaali- ja opetustoimessa. Hä- nen mukaansa tahaton kielipoliitiikka on usein ristiriidassa tietoisien kielipoliitiikan kanssa. Lisäksi se vaikuttaa kieleen ja kie- lenkäyttöön vähintään yhtä paljon kuin kielilainsäädäntönä tunnettu tietoinen sääntely ja ohjailu.

Kuten jakson artikkeleista käy ilmi, kaikilla toimilla ja ratkaisuilla ei aina py- ritä suoranaiseen kielipoliittiseen vaikut- tamiseen, mutta kuitenkin niitä vääjää- mättä käytetään kielellisten käytänteiden ohjailuun. Pelonsekaisia tunteita herät- tää ajatus siitä, että politiikkaa harjoitta- vat tahot eivät aina itse tiedosta harjoitta- vansa politiikkaa.

Tietoista ohjailua

Kolmannen jakson artikkelit käsittelevät kielenkäyttöön ja kielellisiin käytänte- siin kohdistuvaa tietoista ohjailua kielen- huollon periaatteiden, ylioppilasaineen ja käännöskirjallisuuden näkökulmista.

Jakson aluksi Harri Mantila tarkaste- lee suomalaisen kielenhuollon periaate-

keskustelua 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla. Hän analysoi keskustelussa julkaistuja kriittisiä kirjoituksia norjalaisen Lars S. Vikørin ajatusten pohjalta. Mantilan mukaan artikkeli on teoreettinen ja siksi suunnattu lähinnä suomen kielen asiantuntijoille. Sen tärkeimpinä tavoitteina on koota yhteen periaatekeskustelun keskeisimmät kohdat ja esitellä niitä Vikørin kielenhuollon periaatteiden luokituksen valossa. Vikørin luokitusta ei vielä tunneta Suomessa kovinkaan hyvin, joten artikkeli tarjoaa siihen kiintoisan kurkistuksen.

Henna Makkonen-Craig taas pohtii laajassa artikkelissaan ylioppilasainetta ja sen merkitystä arkielämälle monesta eri näkökulmasta. Kiinnostavaa on, että hän tarkastelee nimenomaan lubentertasoisia ylioppilasaineita: nykyään niin lukion jälkeisissä opinnoissa kuin työelämässäkin tarvitaan monipuolisia viestintätaitoja, joita näiltä heikoimpia äidinkielen arvosanoja saaneilta ehkä puuttuu. Lukija jää pohtimaan, millaisia seurauksia heikoista äidinkielen viestintätaidoista voi olla ja kuinka lukiosta ylipäättään selviytyy, jos ensiarvoisen tärkeissä viestintätaidoissa on puutteita.

Jakson päättää Liisa Tiittulan artikkeli käännettystä kaunokirjallisuudesta osana suomenkielisten tekstien maailmaa. Tiittulan mukaan käänöskieleen liitetään usein negatiivinen sävy: ajatellaan, että käänösten kieli on köyhempää kuin eikäännettyjen tekstien kieli, ja lisäksi siinä voi olla outoja ja huonoja ilmauksia, jotka eivät ole kohdekielelle tyyppisiä. Kuitenkin esimerkiksi Tiittulan mainitsemasta Jantusen (2004) tutkimuksesta käy ilmi, että suomennokset voivat noudattaa kielen normeja jopa paremmin kuin alkuperäiset tekstit. Jantusen käyttämässä suomennosten aineistossa on alkuperäistek-

tien aineistoon verrattuna huomattavasti vähemmän sellaisia kielenpiirteitä, joiden käyttämistä ohjataan välttämään. Tiittula toteaa myös, että käänökset rikastuttavat sekä kohdekieltä että -kulttuuria toimimalla siltana kahden kielen ja kulttuurin välillä. Koska käänöskirjallisuus on edelleen olennainen osa kulttuuriamme, käänöksillä ja niiden laadulla on suuri merkitys. Tästä syystä sekä kääntäjien koulutukseen että käänösprojekteihin on syytä panostaa.

Tietoisen kielenkäytön ohjailun käsittelyä jatketaan kirjan neljännessä jaksossa, jossa tarkastelun kohteina ovat kielen normittaminen ja kielen vaihtelu. Normittaminen koskee erityisesti kirjoitettua kieltä, mutta se vaikuttaa suoraan tai epäsuorasti myös puhuttuun kieleen.

Jakson ensimmäisessä artikkelissa Hanna Lappalainen käsittelee nykypuhekielen 3. persoonan pronomien käyttöä kielellistä vaihtelua. Kuten tiedämme, suomen kirjakeielessä ihmiseen viitataan 3. persoonassa pronomilla *hän* (monikossa *he*) ja eläimiin, esineisiin tai muuhun vastaavaan ei-inhimilliseen pronomilla *se* (monikossa *ne*), mutta murteissa ja nykypuhekielessä systeemi on paljon monimutkaisempi. Lappalainen esittelee laajasti nykypuhekielessä esiintyvää vaihtelua eri-ikäisiltä helsinkiläisnaisilta kerätyn aineiston valossa.

Heikki Paunonen esittelee suomen kielen puhuttelutavoissa tapahtunutta muutosta. Aihe on ajankohtainen, sillä esimerkiksi asiakaspalvelutilanteissa käytetyistä puhuttelutavoista käydään keskustelua jatkuvasti muun muassa yleisönosastokirjoituksissa. Paunosen mukaan suurin puhuttelutapojen muutos sijoittuu 1970–1980-luvuille, jolloin siirtelu yleistyi Suomessa Ruotsin mallin mukaan. Viime vuosina olen kohdannut

teitittelyä yhä useammin jopa sellaisissa asiakaspalvelutilanteissa, joissa asiakas on alle nelikymppinen ja toinen osapuoli vielä tätä nuorempi. Tällainen teitittely tuntuu ainakin minusta ylikohteliaalta ja jopa asiakasta vanhentavalta. Artikkelinsa lopussa Paunonen toteaa, että ”siihen saakka kunnes uudet yhteiset puhuttelunormit vakiintuvat, me suomalaiset joudumme sietämään tilanteita, joissa erilaiset normistot törmäävät yhteen ja aiheuttavat epävarmuutta ja joskus pahaakin mieltä”. Olkoon tämä lohdutuksena meille kaikille, jotka olemme joskus pahoittaneet mieleemme hämmentävästä puhuttelutavasta.

Neljännän jakson viimeisessä artikkelissa Lea Laitinen tarkastelee sitä, kuinka vanhan kirjasuomen teksteissä käytetään yhteisöllisen identiteetin ilmaisemiseen monikon 1. persoonan määrittämiä omistusrakenteita käsitteiden *kieli*, *maa*, *kansa* ja *isänmaa* yhteydessä. Tutkittavana ovat ilmaustyyppit *meidän Xmme*, *meidän X* ja *Xmme*. Ilmaustyypeillä on Laitisen mukaan sekä eri merkityksiä että erilaisia tyyliarvoja. 1800-luvulla käyttöön vakiintui *Xmme*-tyyppi, joka sai vuosisadan kuluessa virallisen ja juhlanan sävyn. Esimerkiksi Runebergin *Vårt land* -runon suomenkieliseksi nimeksi otettiin *Maamme*. Kuitenkin tavallisimmin suomenkielisissä teksteissä käytettiin tyyppiä *meidän Xmme*. Kolmatta tyyppiä *meidän X* käytettiin noin 10 prosentissa Laitisen aineistoa. Sitä pidettiin puhekielenä muotona jo 1800-luvun alussa, eikä se vakiintunut kirjakieleen. Laitisen mukaan omistuseläkkeiden suomenkielisiä muotoja ja merkityksiä loivat ja vahvistivat erityisesti kirkoissa ääneen luetujen uskonnollisten tekstien kieli, papin puhuma suomi ja Ruotsin kunin-

kaan nimissä ilmestyneet suomenkieliset tekstit. Samoja omistuseläkkeityyppejä käytetään suomen kielessä edelleen. Huomionarvoinen seikka on, että viime vuosina tyyppi *meidän X* on alkanut yleistyä yhä enemmän myös kirjoitettuun kieleen.

Keskiössä kielentutkija

Viimeinen jakso nostaa esiin kielentutkijan ja hänen suhteensa yhteiskuntaan ja kielipoliittiseen toimintaan. Aluksi Auli Hakulinen pohtii fennistiikan suhdetta kielipoliittikkaan. Hän nostaa esiin muun muassa kysymykset siitä, onko kielipoliittikka enää ainoastaan tutkijoiden asia ja keiden muiden kuin fennistien vastuulla kielipoliittikka voisi olla. Hänen mukaansa kielipoliittikan ja ”kielen vaalinnan” tulisi olla osa sekä valtakunnan yleistä politiikkaa että kulttuuripoliittikkaa. Fennistien tehtävänä taas on esimerkiksi tehdä suomen kieltä tunnetuksi tutkimalla sitä ja kirjoittamalla siitä sekä suomeksi että kansainvälisiin yhteyksiin soveltuvilla kielillä.

Kokoelman päättävässä artikkelissa Pirkko Nuolijärvi arvioi kielentutkijan ja yhteiskunnan välistä suhdetta ja esittää vastauksia joihinkin Hakulisen esiin nostamiin kysymyksiin. Hän myös haastaa tutkijat pohtimaan sitä, miten poliitikoille ja päättäjille voisi osoittaa sen, että kielellä todella on merkitystä eikä se ole vain ”humanistien kiva tutkimuskohde”. Artikkelin keskeisin sanoma on, että kaikkien alojen tieteenekijöiden tulisi kirjoittaa sekä tieteellisiä että yleistajuisia tekstejä myös suomeksi ja ruotsiksi. Tämä on tärkeää ja perusteltua niin yhteiskunnallisen vaikuttamisen kuin demokrationkin kannalta.

Lopuksi

Kieli koskettaa, kiinnostaa ja puhuttaa muitakin kuin kielentutkijoita. Esimerkiksi ruotsin kielen asema, maahanmuuttajille järjestettävä suomen kielen opetus ja englannin kielen leviäminen eri aloille ovat olleet jo usean vuoden ajan kysymyksiä, joista keskustellaan niin työpaikkojen kahvitunneilla, yleisönosastokirjoituksissa kuin virallisissa yhteyksissäkin. *Kielellä on merkitystä* tuo hyvän lisän näihin keskusteluihin.

Teos olisi tarjonnut mahdollisuuden käsitellä myös tuoreempia kipeitä ja herkkiä aiheita: odotin, että teoksessa olisi nostettu esiin kielipolitiikkaa myös Suomen uusien vähemmistökielten ja omakielisen kouluopetuksen järjestämisen näkökulmista. Toinen ajankohtainen aihe, jota näissäkään artikkeleissa ei tarkasteltu, on aikuisten luku- ja kirjoitus-

taidottomien maahanmuuttajien opetus: lukutaito tulisi saavuttaa ensin omalla kielellä ja vasta myöhemmin suomella, joka on uusi, opittava kieli. Vaikka asia koskee vain pientä osaa uusista suomalaisista, lukutaidottomuus on dramaattinen uusi tosiseikka maamme kieli-ilmastossa eikä sitä pidä sivuuttaa kielipoliittisista ratkaisuksista keskusteltaessa.

TAINA TAMMELIN-LAINE
etunimi.a.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

- JANTUNEN, JARMO H. 2004: Suomennosten kieliasu puntarissa. – *Virittäjä* 108 s. 559–572.
- Unesco 2009: Atlas of the World's Languages in Danger. <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html> (4.12.2011).

Kirjailijoita monikielisessä Suomessa

Heidi Grönstrand & Kristina Malmio (toim.): *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä.* Helsinki: Schildts Förlags Ab 2011. 336 s.
ISBN 978 951 50 2123 6.

Heidi Grönstrandin ja Kristina Malmion toimittama *Både och, sekä että: Om flerspråkighet – Monikielisyydestä* iskee ajan hermoon. Teoksessa tarkastellaan kirjallisuuden näkökulmasta Suomen monikielisyyttä ennen ja nyt. Monikie-

lisyys näkyy jo kirjan nimessä *Både och, sekä että*, ja myös sisällössä vuorottelevat suomen- ja ruotsinkieliset tekstit.

Kielikontaktit ovat olleet aina arkipäivää Suomessa, mutta maahanmuuttajien määrän kasvaessa 1990-luvulta lähtien monikielisyys ja kielivähemmistöt ovat tulleet yhä näkyvämmäksi osaksi yhteiskuntaamme. Monikielisyys liittyy moniin eri tieteenaloihin ja teorioihin. Vähemmistöjä ja monikulttuurisuutta kirjallisuudessa on tarkasteltu aiemmin muun